

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Depressionens diktning

En studie av melankoliska processer i Karin Bellmans *Stjärnvattenfallet*
och Sylvia Plaths *The Bell Jar*.

The Poetics of Depression

A study of melancholic processes in Karin Bellman's *Stjärnvattenfallet*
and Sylvia Plath's *The Bell Jar*.

Kajsa Lunde

Kandidatuppsats

Ht 2012

LV1310, Uppsatskurs 15 hp

Handledare: Jenny Bergenmar

Abstract

Bachelor's Thesis in Comparative Literature

Title: The Poetics of Depression. A Study of Melancholic Processes in Karin Bellman's *Stjärnvattenfallet* and Sylvia Plath's *The Bell Jar*.

Author: Kajsa Lunde

Term and year: Autumn 2012

Department: Department of Comparative Literature

Supervisor: Jenny Bergenmar

Examiner: Christer Ekholm

Keywords: melancholia, depression, melancholic literature, melancholic identifications, Freud.

Does depression have a language? Is there such a thing as an explicit depressive narrative?

This thesis serves to answer these questions with a study of the portrayal of depression in the novels *Stjärnvattenfallet* by Karin Bellman and *The Bell Jar* by Sylvia Plath. With a methodological background in Freudian theory the study investigates the versatility of the melancholy process as an analytical method in comparative literature. The object of the analysis is to establish whether or not depression has a certain literary language and if it's possible to make it out in the chosen novels. A comparison of the novels serves to enhance the most distinctive traits of the depressive narrative. The study entails analyses of different levels of literary melancholic identifications. These are processes that can be found in thematic and narrative structures both and which contribute to the melancholic representation as a whole.

Innehållsförteckning

Inledning	4
<u>Syfte och frågeställning</u>	4
<u>Material</u>	6
– The Bell Jar	6
– Stjärnvattenfallet	7
<u>Tidigare forskning</u>	8
<u>Teori</u>	11
– Freud	11
– Butler	13
<u>Metod</u>	14
Avhandling	19
<u>Identitetsproblematiken</u>	19
– X:s idealpersona	19
– Esthers idealpersona	21
– Esthers förebilder	22
– X:s avstånd	24
– Esthers sexuella melankoli	25
– X:s relationsproblematik	28
<u>Narrativa identifikationsprocesser</u>	29
<u>Betydande metaforik</u>	32
– Död och födelse	32
– Spegelidentiteter	35
Slutord	37
Litteraturlista	38

Inledning

Syfte och frågeställning

Hur gestaltar man ett tillstånd utan språk? Hur ser berättelser om depression ut? Depression brukar beskrivas som en sjukdom där ett av de mest framträdande symtomen är oförmågan att formulera sig i tal och skrift. Detta påstådda icke-språk är viktigt att undersöka ur ett litteraturvetenskapligt perspektiv – en närmare titt på tillståndets estetiska uttryckssätt bidrar till ökad förståelse om dess natur. Romanerna *Stjärnvattenfallet*¹ av Karin Bellman (f. 1965) och *The Bell Jar*² av Sylvia Plath (1932–1963) visar hur skönlitteraturen är till för att gestalta det svårformulerade och göra tysta röster hörda. Genom att undersöka hur de gestaltar och förmedlar depression är syftet med denna uppsats att undersöka vilka uttryckssätt romanerna har gemensamt och vad uttryckssätten har för funktion. Analysen fokuserar på gestaltningar av symtom i den melankoliska processen utifrån den freudianska formuleringen av melankoli.

Sigmund Freuds syn på depression ligger till grund för analysen och bidrar till att belysa hur olika instanser i romanerna samarbetar för att förmedla tillståndet. Analysen inbegriper dels resonemang kring den tematiska gestaltningen av karaktärernas tillstånd och dels en undersökning av berättartekniska grepp som förmedlar den melankoliska processen. Analysen tar stöd i vidareutvecklingar av den freudianska formuleringen av melankolisk identifikation som gjorts av Judith Butler.³ Alicia Tycer,⁴ Eric L. Tribunella⁵ och Greg Forter.⁶

En enhetlig definition av termen depression är svår att hitta. Melankoli är ett äldre begrepp som tidigare innefattat depression (hos till exempel Freud) men som idag

¹ Karin Bellman, *Stjärnvattenfallet* (Stockholm, 1994). Hädanefter hänvisad till som SV och med sidnummer i parentes.

² Sylvia Plath, *The Bell Jar* (London, 1963). Hädanefter hänvisad till som TBJ och med sidnummer i parentes.

³ Judith Butler, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion* (Göteborg, 2007).

⁴ Alicia Tycer. "Victim. Perpetrator. Bystander: Melancholic Witnessing of Sarah Kane's 4.48 Psychosis. *Theatre Journal*" 2008: 60, 1 s. 23-36).

⁵ Eric L. Tribunella, *Melancholia and Maturation: the Use of Trauma in American Children's Literature* (Knoxville, 2010).

⁶ Greg Forter, *Gender, Race, and Mourning in American Modernism* (New York, 2011).

brukar användas för att beskriva den existentiella delen av tillståndet, alltså de rent känslomässiga aspekterna av tillståndet som idag inte alltid betraktas som faktiskt sjukdom. Relationen mellan melankoli och depression är dock flytande och värderingen av de båda relativ.⁷ Olika teoretiker ser olika på sjukdomsdefinitionen kring depression, många hävdar att depression endast är en social åkomma medan andra ser det som en biologiskt grundad sjukdom. Jag kommer själv inte ge mig in i diskussionen utan utgå från att det skiljer sig avsevärt från fall till fall. Det är viktigt att se komplexiteten och de olika nivåerna i tillståndet och inse att det inte finns någon självklar ram att utgå från.

Jag har valt att utgå från Freuds definition av melankoli då jag diskuterar karaktärernas olika depressiva tillstånd. Trots att definitionen kan tyckas omodern och ej överensstämmande med dagens sjukdomsdefinition fokuserar min analys på hur depression *gestaltas* och inte hur den faktiskt *upplevs*. Freuds formulering är därför givande i min typ av analys då den ger en psykologisk grund att stå på för att kunna fokusera på det litteraturvetenskapliga i undersökningen. Efter Freud har teoretiker såsom Julia Kristeva uppdaterat och byggt på Freuds teorier kring sorg och melankoli.⁸ För att behålla fokus och en tydlig riktning behandlas dock endast Butlers utveckling kring sexuell melankoli. Förutom jämförelser mellan sätten att gestalta depression kommer jag även att analysera de narrativa strukturerna i romanerna med hjälp av Freuds definition av melankoli. Denna del av analysen utgår från andra litteraturvetare som har använt sig av fenomenet melankolisk identifikation som analysmetod av skönlitterära verk. Depression är och har alltid varit sammankopplat med konstnärliga uttryck. Som idéhistorikern Hilde Bondevik och litteraturvetaren Knut Stene-Johansen uttrycker det: “Når det gjelder depresjon som litterært tema, er det klart at det er svært utbredt, fra refleksjoner over sorg og tap til den ytterste håpløshet. Det er ingen tvil om at litteraturen kan bidra til å nyansere diagnosene.”⁹

⁷ Hilde Bondevik & Knut Stene-Johansen, *Sykdom som litteratur. 13 utvalgte diagnoser*. (Oslo, 2011).

⁸ Julia Kristeva, *Black Sun: depression and melancholia* (New York, 1989).

⁹ Bondevik & Stene-Johansen s. 300.

Material

Valet av romaner har gjorts på några gemensamma grunder. För att en samlad utgångspunkt ska kunna tas i analysen har karaktärernas gemensamma kön, åldersgrupp och erfarenhet av institutionalisering fått fungera som grundvalar.

The Bell Jar

The Bell Jar skrevs 1962 av Sylvia Plath och gavs ut under pseudonym 1963, efter författarens död. Den framgångsrika universitetsstudenten Esther Greenwood har blivit antagen som gästredaktör för ett högt ansett modemagasin i New York. Hon förväntas tillsammans med de andra antagna utnyttja tiden till att knyta kontakter och utveckla sin sociala och intellektuella kompetens. Under första delen av romanen får läsaren ta del av Esthers missnöje över sin situation och hennes missnöje över att hon är missnöjd. Esther känner sig vilsen och förvirrad, vet inte vad som förväntas av henne eller vad hon ska göra av sin intellektuella potential hon ständigt blir påmind om. Hon omger sig med olika typer av förebilder som hon tvingar sig själv att förhålla sig till. Förebilderna visar Esthers möjliga livsöden – den livsbejakande frigjorda kvinnan ställs emot den kontrollerade oskuldsfulla, den professionellt framgångsrika mot hemmafrun. De olika valen handlingsförlamar Esther. Hon beskriver sitt vägsål med en metafor om ett prunkande fikonsträd. Hon kan välja att äta vilket fikon som helst men i sin beslutsångest sitter Esther under trädet och svälter ihjäl. Hon undersöker även män och försöker hitta ett förhållningssätt till sin egen sexualitet, upplevelser som även de pendlar mellan extremer – scener med våldtäktsförsök ställs emot beskrivningar av förförelselusta. Första delen av romanen visar en Esther utan förhållningssätt till sin egen omvärld, desperat sökandes efter identitet. Då Esthers planer ändras när hon kommer hem från New York står hon utan syssla och tappar fotfästet fort. Esther får en dålig första erfarenhet av vården. Hon blir felaktigt behandlad med elchocker och missförstådd och förbisedd av sin läkare. Den inkorrekta behandlingen av Esther leder till att hon mer och mer börjar fundera på självmord. Efter ett känslofyllt besök vid faderns grav tar hon sömntabletter och kryper in under sitt hus för att dö. Esther överlever dock och blir efter detta inskriven på ett privat mentalsjukhus. Under hennes vistelse på de olika institutionerna på

sjukhuset beskrivs sedan Esthers sakta tillfrisknande med hjälp av en psykolog och bättre behandling med elchocker.

Under romanens förlopp omvärderar Esther ständigt relationerna till sina närstående och diskuterar personernas inflytande på henne. De som har störst roll, och som väcker störst förakt hos Esther, är pojkvännen Buddy, hennes mor Mrs. Greenwood och en bekant och barndomsvän till Buddy – Joan. Esthers bortstötande av speciellt Buddy och sin mor handlar om respekt och kuvande. Hon förlorar sin respekt för Buddy då hon får reda på att han har haft sex med någon annan, något som får henne att känna sig lurad. Relationen till modern, Mrs. Greenwood, är infekterad från och med faderns tidiga död. Enligt Esther har hennes mor aldrig sört fadern och hennes mors övriga värderingar fungerar som en måttstock för vad Esther inte vill – rätta sig i ledet i det patriarkaliska samhället. Joan är inte en nära vän till Esther men hennes historia går parallellt och belyser samtliga av Esthers stora förändringar. Joan är även hon framgångsrik student, hon söker på liknande sätt efter sin sexuella identitet och hamnar även hon i en depression som för henne till mentalsjukhuset. Det är efter Joans självmord som Esther på riktigt klarar av att gå mot ett tillfrisknande.

Stjärnvattenfallet

Romanen är indelad i tre delar som visar tre olika skeden i X:s insjuknande. I den första delen, som fungerar som ett slags ramberättelse, beskrivs X:s tillvaro på sjukhuset. Hon är svag, rädd och ensam och känner att hon vill förklara det förhållande som föregick hennes insjuknande. Del två berättar den intensiva, nästan maniska, kärlekshistorien mellan X och ”Honom”. Till en början gror kärleken i förhållandet och de kommer närmre och närmre varandra, däremot syns hela tiden X:s ökande känslighet för världen runt omkring henne. I tillbakablickar får vi följa X som barn där hon beskriver traumatiserande upplevelser kring djurs död. Hon berättar hur hon svalde en död guldfisk och försökte rädda alla dagmaskar på en regnig gata. Tillbakablickar förklarar även hur hon försökte ta livet av sig som barn efter det att hennes marsvin dött. Kärleken börjar sakta bli ojämn i förhållandet – han behandlar henne som ett barn och hon betar sig som ett. Han kallar henne för sin ”Ängel” och uppmuntrar och romantiserar över hennes ömma humör. Hon kuvar sig ständigt under honom trots att han inte är eller vill vara kontrollerande. Obalansen dem emellan blir

tydligare ju längre berättelsen sträcker sig. X slutar gå till jobbet och ligger istället hemma i sängen och gråter mycket. När X:s känslighet och depression har blivit så pass övertagande att hon växlar mellan att vara paranoid, introvert och våldsam tar förhållandet slut.

X förpassas in i sin egen värld fylld av hallucinationer, självskadebeteende och drömmar. Efter ett allvarligt självmordsförsök tar den andra delen slut och en ny del om vistelsen på sjukhuset tar vid. I den avslutande sjukhusepisoden beskrivs hur X:s tillstånd förvärras. Hon tar avstånd från sina föräldrar, slutar äta och hallucinerar mer och mer. Mot slutet av romanen blir en ny flicka inskriven och får dela rum med X. De får snabbt en nära kontakt och X:s klänger sig maniskt fast vid hennes vänskap. Till slut svälter flickan ihjäl och X:s tillstånd förvärras ytterligare. Mot slutet får hon elchocker (214) men ingenting verkar förbättra hennes tillstånd utan endast förvärra det. X tynar till slut bort likt flickan och boken slutar med att X öppnar en present från Honom – en liten prydnadsängel som hon stoppar i munnen och sväljer.

Tidigare forskning

Ingen forskning på *Stjärnvattenfallet* har tidigare gjorts, däremot är forskningsunderlaget för *The Bell Jar* relevant i båda fallen då romanernas teman och motiv ligger så pass nära varandra. *The Bell Jar* har lockat till sig alla möjliga typer av forskningsuppslag och den är väl undersökt av framförallt amerikanska forskare. Forskningen fokuserar huvudsakligen på Esthers kvinnoroll och kampen med könsrollerna, metaforiken och romanen som en uppväxtskildring eller Plath som biografisk person och hennes egna psykologiska spår i romanen. Forskning kring depression och melankoli i *The Bell Jar* har gjorts av Linda Wagner-Martin, Lauren Ashley Benard, Johanet Alice Kriel, Diane S. Bonds, Xiao-chi Monique Lins, Caroline J. Smith, Goh Kwee Hwa och Sheri Kristen. Många av dessa analyser har en stark biografisk grund, däremot finns resonemang kring romanen som jag i analysen diskuterar och går i dialog med. Linda Wagner-Martins *The Bell Jar: a Novel of the Fifties*¹⁰ fokuserar på romanen som uttryck av femtitalets värderingar och Esther som en förgrundsfigur för motståndet mot dem. Wagner-Martin menar att Esther är en produkt av missnöjet med det rådande könspolitiska klimatet under dåtidens USA. Ur

¹⁰ Linda Wagner-Martin, *The Bell Jar: a Novel of the Fifties* (New York, 1992)

olika perspektiv beskriver hon hur Esther symboliserar en kvinna som inte passar in – varken i sin klass, kön eller ålder. Wagner-Martin visar Esthers utanförskap genom att belysa Esthers kontrast till sin omgivning och vad identitetskriserna grundar sig i. Melankolisk identifikation som process går hon aldrig in på, men hon beskriver Esthers svårighet med att finna en samlad identitet som huvudtemat i romanen. Wagner-Martins analys framhäver det narratologiskt experimentella språket som en stark orsak till att Esthers karaktär framställs som den gör och att det narrativa ofta direkt speglar det tematiska. I analysen väljer jag att utveckla och gå i dialog med Wagner-Martin då min metodologiska inriktning både tillför och ifrågasätter många av hennes resonemang.

Smith fokuserar sin artikel på Esthers relation till ätande samt hur den speglar hennes psykiska tillstånd.¹¹ Hon menar att Esthers matvanor och samtidigt hennes känsla av svältande symboliserar konsumtionskulturen som kvinnor upplevde på femtiotalet. Enligt Smith visar Esthers ambivalens hur kvinnor blev indoktrinerade i ett konsumtionshetsigt klimat samtidigt som samhället gjorde det klar för kvinnan att hon inte till fullo kunde ta del av det.¹² Lauren Ashley Benard väljer att undersöka fadersrollen i romanen och fokuserar sin analys på Esthers sorgprocess efter fadern och hur den har påverkat övriga delar av henne identitet.¹³ Kriel har en liknande utgångspunkt men väljer att koppla samman Plath och Esther så till den grad att hon analyserar Plath utifrån Esthers karaktär med fokus på elektrakomplexet samt en diskussion kring religiösa motiv i Plaths texter.¹⁴

Diane S. Bonds¹⁵ uppsats ”The Separative Self in Sylvia Plath’s *The Bell Jar*” ligger bland andra till grund för den del av analysen som handlar om social melankoli.

¹¹ Caroline J. Smith, ”‘The Feeding of Young Women’: Sylvia Plath’s *The Bell Jar*, *Mademoiselle Magazine*, and the Domestic Ideal”, *West Chester University, College Literature*, Volume 37, Number 4, Fall 2010, s. 1-22.

¹² Smith s. 4

¹³ Lauren Ashley Benard, ”Taking on a Mourning Her Mother Never Bothered With: Esther’s Anguished Memory and Her Resistance to a Domestic Life in Sylvia Plath’s *The Bell Jar*”, *University of California, Riverside. Plath Profiles*, 2011: 4, s.291

¹⁴ Johanet Alice Kriel, ”Imagining the Mad Woman: Applying Concepts of the Narrative Imagination, Psychoanalytic and Feminist Theory to *The Bell Jar* and Selected Poems by Sylvia Plath”, 2011, *University of the Free State*.

¹⁵ Diane S. Bonds, ”The Separative Self in Sylvia Plath’s *The Bell Jar* i *Women’s Studies*”, 1990: 18. S. 49-64.

Bonds menar, likt Wagner-Martin, att kvinnans ställning i femtiotalets USA är en starkt bidragande orsak till Esthers depression. Tillsammans med Wagner-Martin visar Bonds hur en normbrytande kvinna inte hade någon plats i dåtidens USA och därför hamnade i ett val mellan att kuva sig eller stå utanför samhället. Konflikten mellan Esthers ovilja att följa i sina förmodade förebilders fotspår och rädslan över att hamna utanför om hon inte gör det är central i *The Bell Jar*. Det perspektiv som jag har valt att anta i denna uppsats finns dock inte representerat i forskningen kring denna aspekt i romanen. Den typ av melankolisk identifikation som sker då Esther (och även X i *Stjärnvattenfallet*) internaliserar tomrummet mellan könsdikotomierna är enligt mig en av de viktigaste processerna som leder till deras depression.

Xiao-chi Monique Lins uppsats ”Sylvia Plath And Her Melancholia Writing” är kanske den uppsats som ligger närmast denna ur ett metodologiskt perspektiv.¹⁶ Lins uppsats sammanfattar Freuds och Kristevas syn på melankoli för att sedan gå in på en melankolisk analys av Plath och hennes verk. Likt Benard och Kriel fokuserar Lin sin melankoliska analys på föräldrarelationerna. Enligt Lin internaliserar Esther sin moder och sorgen över att hon inte är en tillfredsställande förebild till den grad att modern blir det saknade objektet som Esther identifierar sig med. Lin menar att romanens största konflikt är den mellan sidan av Esther som identifierar sig med modern och vill leva ut moderns (och omvärldens) förväntningar och den sida som vill förgöra objektet och helt frigöra sig från den traditionella kvinnorollen. Här närmar hon sig Bonds och Wagner-Martins könspolitiska resonemang. Lin menar att ett förgörande av det objekt Esther internaliserar endast kan innebära självmord i och med att hon redan identifierat sig med avsaknaden av den kvinnliga förebilden.

Goh Kwee Hwa och Sheri Kristen gör ett intressant analysarbete i sin uppsats där de fokuserar på de psykiatriska diagnoserna bipolär typ I och II när de analyserar Plath och hennes verk.¹⁷ Deras undersökning kring *The Bell Jar* går ut på att hitta metaforik och olika typer av uttryck för en manodepressiv läggning. Då de diskuterar den manodepressiva metaforiken i romanen utgår de alltså från en psykiatrisk skola och

¹⁶ Xiao-chi Monique Lin, ”Sylvia Plath And Her Melancholia Writing”. Soochow University, 2008.

¹⁷ Goh Kwee Hwa och Sheri Kristen, ”’What Ceremony Of Words Can Patch The Havoc’: Manic-depression And The Writings Of Sylvia Plath”. National University of Singapore, 2004.

belyser därmed liknande problematik som i denna analys, men från en annan plattform. Där min analys grundar sig i psykoanalytiska resonemang och freudiansk terminologi, har de diagnosen bipolaritet som grund. De använder sig sedan av diagnosens symptombild och beskriver områden i texten som tyder på att Esther har denna diagnos. Denna uppsats bidrar till den tidigare forskningen av TBJ genom den komparativa studien med SV. Det är i likheterna och skillnaderna mellan romanerna de melankoliska identifikationernas funktioner och följder går att utläsa.

Teori

Freud

I essän ”Sorg och melankoli”¹⁸ förklarar Sigmund Freud sin syn på sorg och melankoli och menar att skillnaden ligger i sättet att hantera förlust. En sorg är överkomlig, kan bearbetas och har ett slut. En människa i sorg ser *världen* som meningslös och obetydlig. Melankolikern däremot går aldrig så långt utan ser den *egna individen* som meningslös, hos melankolikern sker en separation och förlust i själva jaget. Den sörjande införlivar det saknade objektet i en fantasi och ser det som separat från individen och blir efter en tid fri från sorgetillståndet.¹⁹ Den melankoliska däremot identifierar sig med det saknade objektet och internaliserar sorgen till den grad att den blir omedveten. Jaget splittras och en libidinös laddning, en känslomässig och erotisk attraktion, som tidigare legat mellan det förlorade objektet och jaget blir till en laddning mellan två sidor i jaget. Freud menar att detta i sig leder till en narcissistisk störning som är väsentlig för melankolikerns tillstånd. Identifikationen gör att den melankoliska förtränger existensen av det saknade yttre objektet, eftersom det inte längre blir ett objekt utan en del av individen. Detta gör i förlängningen att den melankoliska lever i konstant sorg över någonting som individen inte upplever som saknat. Det saknade objektet behöver enligt Freud inte alltid innebära en faktisk person eller något konkret objekt överhuvudtaget utan kan vara högst abstrakt och innebära en förlust av en tanke, en övertygelse eller ett ideal.

¹⁸ Sigmund Freud, ”Sorg och melankoli” i *Samlade skrifter av Sigmund Freud. IX Metapsykologi*, red.: Christian Nilsson, övers.: Eva Backelin (Stockholm, 2008 [orig. 1917]) s. 211-231.

¹⁹ Freud kallar detta *introversion*. Se en sammanfattning i den redaktionella inledningen i *Samlade skrifter av Sigmund Freud. IX Metapsykologi*. s. 213.

Jaget har blivit splittrat och mellan jaget i sorg och identifikationen med det sörjda har det även skapats en libidinös laddning; det sker en attraktion mellan sorgen och jaget som gör det svårare för den melankoliska att komma över sorgen. I en vanlig sorg, en som innebär en förlust av en faktisk älskad människa, kan den sörjande gå vidare då den libidinösa laddningen har förskjutits från den förlorade till någon eller något. Freud menar att en människa kommer över en sorg först då hon har hittat någon/något att ersätta den förlorade med. Den melankoliska kan dock aldrig hitta något nytt objekt att ersätta det förlorade med eftersom det förlorade objektet aldrig har lämnat jaget – den libidinösa laddningen förskjuts inåt, blir narcissistisk, och kan därmed aldrig byta riktning.

Då Freud utvecklar sin syn på relationen mellan melankoli och sorg i ”Jaget och detet”²⁰ menar han att den melankoliska identifikationen som sker istället för en objektladdning har större betydelse för jaget än han tidigare uttryckt. Han framhäver att eftersom identifikationen sker istället för objektladdningen och eftersom identifikationen förändrar jagets uppbyggnad påverkar den jaget till en mycket större grad än sorg. Han beskriver det som ”objektets återuppståndelse inom jaget” och menar att i och med internaliseringen av förlorade objekt kan identifikationen vara ett sätt för jaget att hantera den ofrånkomliga förlusten av kärleksobjekt.

I längden betyder det att melankoli och sorg inte behöver vara två motsatta tillstånd utan att melankolin kan vara en förutsättning för att sorgeprocessen ska kunna ske – en melankolisk identifikation kan vara ett sätt för jaget att hantera förlust och sorg. Här utvecklar alltså Freud sin syn på kopplingen mellan narcissism och melankoli och fortsätter sedan sitt resonemang med diskussion om jagets objektidentifikationer å ena sidan och dess objektladdningar å den andra. I ”Jaget och detet” fokuserar Freud sin diskussion kring barnets oidipala konflikter och utvecklingen av jagets sexualitet. En tanke som sedan har blivit utvecklad, av bland annat Butler och Kriel, att även handla om elektrakomplexet och de melankoliska strukturerna i könsidentitet och sexualitet.

²⁰ Sigmund Freud, ”Jaget och detet” i *Valda skrifter. Bortom lustprincipen; samt Masspsykologi och jaganalys; Jaget och detet; Hämning, symtom och ångest*, 2. Utg., (Stockholm, 1995 [orig. 1923]) s. 165-206.

Enligt Freud finns det två typer av driftgrupper som ständigt kämpar emot varandra för att upprätthålla viljan att leva. Samtidigt som sexualdrifterna streftar mot att bibehålla livet och utveckla det jobbar ”jagdrifterna”²¹ mot att återställa tillståndet före livet – ”Målet för allt liv är döden [...]”.²² Freud menar att en drift förutom att ”sträva mot förändring och utveckling” också kan vara ”[...] en i det organiska livet inneboende tendens att återställa ett tidigare tillstånd, som den levande organismen har tvingats lämna på grund av störande yttre inflytelser, ett slags organiskt elasticitet, eller om man så vill, ett uttryck för det organiska livets tröghet”.²³ I detta sammanhang väljer Freud att byta namn på sina begrepp och väljer att kalla sexualdrifterna för livsdrifter och jagdrifterna för dödsdrifter.²⁴ Livsdrifterna riktas utåt, mot objekt, och fungerar livsbejakande i och med fortplantningsdriften, inkluderat som skyddande instans finns även sadismen i livsdrifterna. Dödsdriften fungerar genom att den riktar libido mot jaget och skapar en narcissistisk libidinös laddning mellan jaget och objektet.

Sadismdriften som uppstår i samband med sexualdrifternas uppkomst i den libidinösa laddningen till yttre objekt blir i melankolikerns fall masochistisk. Den sadismdrift som vanligtvis riktas mot yttre objekt riktas inåt i och med internaliseringen av objektet. Mellan jaget och objektet där den narcissistiska libidinösa laddningen har skett, uppstår även en vilja att förgöra objektet. Likt sorgprocessens slutliga förgörande och bortbytande av det yttre kärleksobjektet syftar även det melankoliska jaget till att göra sig av med objektet. Det suicidala uppstår alltså genom att den melankoliska vill göra sig av med kärleksobjektet som genom den melankoliska identifikationen har blivit internaliserat – en förgörelse av objektet måste leda till en förgörelse av det egna jaget.

Butler

Judith Butler diskuterar Freuds syn på den melankoliska processen i *Genustrubbel*²⁵ där hon även utvecklar teorin till att handla om ett skapande av könsidentitet i stort.

²¹ Freuds citattecken då han vill framhäva att begreppet är provisoriskt.

²² Freud s. 50.

²³ Ibid s. 48.

²⁴ Ibid 1923 s. 65

²⁵ Butler s. 118-128

Butler menar att den första melankoliska identifikation som sker hos barnet sker då den samkönade föräldern måste förkastas som kärleksobjekt och därför uppfattas som förlorad. Då barnet sedan internaliserar förlusten och identifierar sig med den samkönade föräldern skapas den nödvändiga kopplingen för att en könsidentitet ska kunna uppstå. Butler menar alltså att genom den obearbetade homosexuella sorgen blir den normativa könsidentiteten skapad på melankoliska grunder. Denna sorg uppstår inte bara hos heterosexuella, förlustkänslan uppstår även inom andra sexualiteter. Enligt Butler kan endast en pluralistisk syn på sexualitet lösa denna ofrånkomliga sorg. Den dikotomiska relationen mellan sexualiteterna skapar en melankoli som endast kan bearbetas genom en uppluckring av dem och en mer flytande, nyanserad syn på sexualitet i stort.²⁶

Som analytisk metod har melankolisk identifikation även använts inom litteraturvetenskapen, jag kommer titta på några litteraturvetenskapliga artiklar där begreppet appliceras på olika skönlitterära textanalyser och undersöka på vilka olika sätt forskare anpassar det kring sina analysobjekt. Begreppet är mångsidigt och kan användas i såväl rena narratologiska analyser som i litteratursociologiska.

Metod

Alicia Tycer använder sig av melankolisk identifikation i textanalys på flera olika sätt då hon analyserar mottagandet och tolkningar av Sarah Kanes drama *4.48 Psychosis*. Diskussionen gäller dels den faktiska texten och karaktärens melankoliska identifikationsprocess och dels hur texten och författaren fungerar i offentligheten. Det första Tycer går in på är alltså hur karaktären i dramat uttrycker problematik kring identitetens splittring och svårigheten att hitta ett samlat jag i en sjukdomssituation.²⁷ Hon menar att språkets struktur öppnar upp för en melankolisk identifikation mellan karaktär och läsare. Sarah Kane skriver in tystnader som scenanvisningar i sitt manus och Tycer menar att det är dessa som gör den melankoliska identifikationen möjlig. Tystnaderna möjliggör för publiken att uppleva och identifiera sig med melankolin i karaktärens situation. I och med att publiken gör

²⁶ Butler s. 126

²⁷ Tycer s. 24

karaktärens situation till sin egen sker alltså en sammansvetsning av de melankoliska tillstånden. Publikens identifikation med pjäsen är omedveten på samma sätt som melankolikerns identifikation med det saknade objektet är det. Genom den melankoliska identifikationen menar Tycer att istället för att endast åskåda blir publiken en aktiv del av pjäsen. På samma sätt som en melankoliker identifierar sig med det saknade objektet och därmed gör det omedvetet inkorporerar publiken pjäsen och blir ett med intrigen. Utifrån denna synvinkel är melankolisk identifikation alltså ett berättartekniskt grepp, det blir ett sätt för Kane att suga in publiken och tvinga dem att fylla pjäsens hål med mening.

Eric L. Tribunella använder sig även han av melankolisk identifikation som en analysmetod då han granskar de narrativa strukturerna i barnboken *Johnny Tremain*.²⁸ Han menar att tomrummen i berättelsens handlingsförlopp gör att läsaren skapar fler önskvärda utgångar än vad som kommer tillfredsställas. Vid förlusten av narrativ struktur som uppstår då förhoppningarna aldrig infrias skapas en melankolisk identifikation – läsaren gör berättelserna som aldrig blir berättade till de förlorade objekten att sörja över och identifiera sig med. Sarah Kanes dramatiska pauser blir alltså direkt överförbara i en romantext i form av avbrott i handlingen, av Tribunella så kallade ”narrative failures”.²⁹ Det Tycer och Tribunella kommer överens om är alltså att det är mellan raderna den melankoliska identifikationen sker.

Tribunella använder även begreppet på en karaktärsbaserad nivå i sin analys då han anser att karaktären Johnny Tremain går igenom en process av melankolisk identifikation som inte fullbordas i själva berättelsen. Det Tribunella gör som Tycer inte lyckas med är att visa på hur de olika nivåerna av melankolisk identifikation sammanfaller och påverkar varandra. Han beskriver hur karaktärens identifikation skulle ha fullbordats om berättelsen hade fortsatt. Genom att läsaren förtränger handlingens avbrott och fortsätter berättelsen själv, fullbordas både Johnnys och läsarens egen identifikation. Läsarens melankoliska identifikation skapar karaktären Johnnys identifikation genom att tillföra texten mening. De två olika identifikationerna, den på karaktärsbaserad nivå och den på läsarbaserad nivå, är beroende av varandra för att kunna existera. För att fortsätta Tribunellas tankegång

²⁸ Tribunella s. 77

²⁹ Ibid s. 83

kan man se det som att detta höjer berättelsens kapacitet till interaktion, som i sin tur påverkar till vilken grad läsaren investerar sig i berättelsen. Det problematiska med Tribunellas perspektiv är synen på läsarens roll, det är viktigt att markera att detta är *en* möjlig läsning och att det är de narrativa strukturerna som ledsagar, inte tvingar, läsaren i den melankoliska riktningen.

Bondevik och Stene-Johansen tar även upp olika aspekter av melankoli i skönlitteratur. I sin diskussion kring melankoliska element i Duras litteratur tar de stöd i samt går i polemik med Julia Kristevas analyser.³⁰ De menar, i linje med Kristeva, att Duras skrivsätt och texter inte uppnår katarsis. Kristeva menar att Duras inte ska läsas av alltför känsliga läsare, att avsaknaden av katarsis kan påverka en läsare på ett melankoliskt sätt. Det är precis denna ouppnådda katarsis som Alicia Tycer diskuterar och precis denna som kan skapa en melankolisk identifikation hos en läsare. Även Tribunella är inne på spåret då han talar om ”narrative failiures”. Detta skrivsätt, dessa avbrutna trådar och oavslutade tankegångar lämnar spår av förlust, och tvånget att identifiera sig med denna förlust är sedan starkt styrt. Det vill inte säga att *alla* läsare upplever denna teknik och tar del av den, däremot kan man se spår av att det finns en önskan i narrativet att den implicite läsaren ska göra just detta. Bondevik och Stene-Johansen beskriver vidare hur Kristeva menar att Duras melankoliska texter inte är terapeutiska utan tvärtom förmedlar och smittar melankoli, ett uttalande de går i polemik med då de menar att Kristevas läsning är alltför subjektiv och generaliserande. Kritiken är befogad men till Kristevas försvar finns det en poäng i att göra en vinklad läsning då det finns uppenbara narrativa strukturer som *kan* påverka en läsare på ett visst sätt – däremot är det viktigt att framhäva att det inte *måste* göra det. Fortsättningsvis försvaras Kristevas läsning av Duras då Bondevik och Stene-Johansen menar att det inte är resonemangen eller atmosfären i Duras litteratur som gör den melankolisk utan tomheten bakom berättelsen som ger den dess melankoliska natur – en tomhet som syns genom det fragmentariska och ofullständiga i romanens struktur. Det är detta som Karin Johannisson, i sin *Melankoliska rum*, beskriver som ”vit melankoli”³¹ och som Kristeva beskriver just som en *tom* retorik.

³⁰ Bondevik & Stene-Johansen s. 298.

³¹ Karin Johannisson, *Melankoliska rum: om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid* (Stockholm, 2010).

I *Gender, Race, And Mourning in American Modernism*³² visar Greg Forter på hur den vita manliga konstnären i modernismens USA upplevde en period som blev grunden till en melankolisk litteratur. Forter visar hur skiften i samhällsklimatet eller traumatiska händelser så som krig kan försätta en hel befolkning i ett melankoliskt tillstånd. Hans huvudtes innebär att denna typ av social melankoli kan ses direkt överförbar i litterära strömningar och att litteraturen i sig följaktligen kan ses som en melankolisk process. Forter beskriver hur den modernistiske mannens omgivning hade genomgått så pass många strukturella förändringar i genus- och etnicitetssynvinkel att han inte längre kunde identifiera sig med den manlighet som hade varit norm fram till förra sekelskiftet. Forter avser att framställa detta paradigmskifte i maskuliniteten som orsak till att den modernistiske mannen upplevde en känsla av förlust. Denna förlust i sin tur fick komma till uttryck i melankoliska strukturer som Forter menar kan utläsas i litteratur från denna tid. Enligt Forter innebar brytningarna med den tidigare mansbilden en behandling av det stereotypa feminina – den modernistiske mannen, författaren, tog inte längre lika stort avstånd från det som ansågs feminint utan förvandlade istället stereotypiskt feminina egenskaper och strukturer till sina egna. Ju mer den manlige författaren använde sig av det feminina desto större blev avståndet från den tidigare mansbilden. Det tematiskt feminina, som framförallt innebar sentimentalitet, var på samma gång en förutsättning för författarens skapande och en omöjlighet för modernismens konstnärliga ramar.

Trots att mannen hade närmat sig det feminina kunde han inte enligt Forter ställa sig utanför dåtidens hårda maskulina ideal. Detta menar Forter skapade en konflikt i den författande mannen och en ambivalens kring könsrollerna. Det vakuum som uppstod mellan dikotomierna manligt och kvinnligt blev det förlorade objektet som den modernistiske mannen internaliserade och identifierade sig med. Ambivalensen och melankolin som sedan uppstod i och med identifikationsprocessen har enligt Forter, format den amerikanska modernistiska prosan.³³

³² Forter s. 6

³³ Forter s. 5

Fortsättningsvis beskriver Forter hur den aggression som går att finna mot kvinnor och minoriteter i dessa verk har att göra med den melankoliska dödsdriften och kan ses som en del i den melankoliska processen.

The works I examine "remember" historically induced losses only by rendering them natural and irresistible, and they deflect anger toward destructive social forces onto the socially vulnerable (i.e., they misremember the cause of those losses).³⁴

Melankolikerns instinkt att göra sig av med det förlorade objektet leder till ett suicidalt tillstånd. Forter hävdar att det internaliserade feminina objektet blir utsatt för den masochistiska driften som därmed lämnar den modernistiske mannen självmordsbenägen.

³⁴ Forter s.11

Avhandling

Med Freuds formulering av melankoli och dess litteraturvetenskapliga användningsområden analyseras romanernas uttryck och gestaltning av depression.³⁵ Uppdelningen av analysen syftar till att ge klarhet i vilka typer av tematiska och narrativa förluster som har legat till grund för identifikationsprocesserna. De identifikationsprocesser som inledningsvis lyfts fram handlar främst om förlust av ideal. Dessa ideal kan se ut på olika sätt och ha olika bakgrund – de kan grunda sig i det egna jaget, i relationer eller i samhället – men de har tillslut samma funktion för den melankoliska processen. Det är sammanförandet av dessa förluster av ideal som leder till karaktärernas depressioner. Inledningsvis analyseras förlusten av den egna idealpersonen hos karaktärerna – den persona som uppfyller de förväntningar från omvärlden det egna jaget inte klarar av att infria. Fortsättningsvis analyseras karaktärernas relationer och de typer av förluster av ideal och förebilder som där förekommer. Avslutningsvis analyseras vilka förluster som går att skönja i det fragmentariska narrativet samt hur identifikationsprocessen fungerar i relation till död- och födelsemetaforiken i romanerna.

Identitetsproblematiken

Svårigheten att skapa en enhetlig identitet är det som tydligast lyser igenom vid en undersökning av de båda huvudkaraktärernas grunder till sina depressioner. Med Freuds ord behöver inte en melankolikers förlust alltid innebära ett faktiskt objekt utan kan också innefatta en förlust av något konstruerat, som en övertygelse eller ett ideal. I *Stjärnvattenfallet* är denna förlust starkt framträdande i en ständig påminnelse om en ouppnåelig idealpersona.

X:s idealpersona

X:s identitet är redan från början splittrad i två. Hon har alltid varit medveten om på vilket sätt världen vill forma henne och vilka förväntningar som ligger på hennes axlar. X sätt att hantera detta blir att helt avskilja sig från det. Bellman beskriver hur idealpersonen sedan tidig barndom har splittrat X i två delar, genom det beskrivs hur depressionen grundar sig i oförmågan att definiera idealet. Den del av jaget som vill

³⁵ Freud 1917.

infria förväntningarna och anpassa sig till sociala normer, idealpersonen, har från början internaliserats och genom identifikation gjorts omedveten. ”Ängeln”, som vi får kalla idealet, finns hela tiden precis utom räckhåll för X och påminner henne om sorgen över att inte kunna infria förväntningarna som ligger på henne. På detta sätt har hon även skapat en narcissistisk laddning till Ängeln som ökar avståndet mellan henne och omvärlden ytterligare. Ju större hennes avståndstagande blir desto starkare blir den libidinösa laddningen med Ängeln. Idealpersonen blir omedveten och omöjlig att definiera, genom det hindras X från att anpassa sig till sociala normer eftersom den del av henne som vill göra det är bortträngd.

X:s nästan besatta relation till allt levande, som hela tiden gör sig påmind i och med den otroliga sorg hon känner inför *all* död, låter henne aldrig bearbeta någon sorg. Denna svårighet att hantera förlust innebär att det i X ständigt skapas nya identifikationer med förlorade objekt. Den del av X som klarar av att hantera vanliga förluster hör till hennes omedvetna idealpersona – i och med överförandet av egenskaper till idealpersonen klarar X inte av att hantera vardagliga situationer. På detta sätt hanterar Bellman depressionens roll i romanen som en karaktär i sig. Idealpersonen blir ett verktyg för att visa hur tillståndet påverkar X:s identitet.

Där Esthers och X:s depressioner skiljer sig som tydligast är vid X:s avsaknad av ett fysisk förlorat objekt. Esthers störning kan mycket väl anses ha en stark grund i förlusten av fadern och den obearbetade sorgen som efterföljde. Då Esther har bearbetat de faktorerna till sin depression – sin identitet, sin plats i samhället som kvinna och mötet med sorgen över fadern – vänder narrativet till ett uppfriskande. I SV beskrivs raka motsatsen. X:s libidinösa laddning till det internaliserade objektet blir bara starkare då narrativet fortskrider. De tre delarna av romanen delar upp olika faser av sjukdomen med den värsta och sjukaste som avslutande. De sista meningarnas fastslående av X:s hopp om att infria det internaliserande objektets ideal är talande för hela den melankoliska tematiken i romanen: ”Men hon är död nu”, sa jag sorgset. ”Den lilla ängeln kan aldrig flyga mer”, sa jag och tittade ner på ängeln i min hand. [...] Sedan stoppade jag in den i munnen och svalde den”.(220)

Efter den rödhåriga flickans död påminns X direkt om sorgen över ett husdjur då hon var barn – den händelse som ledde till hennes första självmordsförsök. Hon försöker

alltså kontinuerligt att bearbeta den sorg hon alltid levat med – varken sorgen över marsvinet eller flickans död utan den över förlusten av sin idealbild. Detta gör att *all* sorg blir jämbördig. I sina svagaste stunder är X helt inkapabel till att hantera förlust och detta ger hennes depression en grogrund så bördig att hon tillslut inte är något annat än den. Mot slutet personifierar hon sin egen sjukdom och den symboliska handlingen att äta Ängeln blir en sista dödsstöt mot idealet innan det fysiska förgörandet oundvikligen måste äga rum. Bellman gestaltar alltså ett sjukdomsförlopp där tillfrisknande inte är något alternativ – identiteten blir så pass urlakad av depressionen att den till slut försvinner.

Esthers idealpersona

Esthers depression har ett flertal orsaker, men det är förlusten av sin idealpersona som blir den slutgiltiga utlösaren. Fikonträdsmetaforen i TBJ (73) visar vilka val Esther står inför och hur de valen representeras av olika idealtyper. Esther kan se sig som redaktör, professor, poet eller mor men hennes svårighet att hitta en samlad identitet gör att hon inte kan välja någon framtid överhuvudtaget, vilket leder till att identitetsproblemen förvärras. Handlingsförlamningen har sin grund i åtskillnaden mellan Esthers jag och hennes idealpersona – i och med åtskillnaden har Esther internaliserat idealet och identifierat sig med det, och på den vägen även förpassat det till det omedvetna. På samma sätt som för X sker en av Esthers melankoliska identifikationer med idealpersonen som det förlorade objektet som i och med det blir omedvetet och onåbart.

Esther har precis som X svårigheter med att nå upp till sina egna och omvärldens förväntningar. Prestationsångesten ekar i narrativet. Esther kämpar på uppåt och då hennes depression blommar ut är när hon inser att hon varken vet vad som finns på toppen eller hur hon skulle kunna vara lycklig där. Esthers idealbild är alltså bilden av henne själv som framgångsrik och framförallt *lycklig* och då hon sakta inser att den lyckliga biten inte självklart följer med den framgångsrika faller hon in i depressionen.

Wagner-Martin menar att en bidragande anledning till Esthers självmordsförsök är den undermåliga sjukvården hon till en början möter. Hon menar att det tär på Esthers

självbild och att hon förlorar så pass mycket kontroll över sin kropp att hon tillslut ser självmord som enda alternativ för att ta tillbaka kontrollen.³⁶

She can therefore be seen as a woman who has come through both Dante's hell and her own, to find her fulfillment not in some idealized Beatrice, the symbolic woman/spirit, but in her self as a flesh-and-blood person.³⁷

Här menar alltså Wagner-Martin att Esthers resa går ut på att hitta ett eget jag där identiteten kan vara trygg, och att det är Esthers brist på identitet som utlöser hennes depression. Det hon vidare menar med jämförelsen med Beatrice är att det inte är utanför jaget Esther hittar sin förebild utan i jaget självt. Här kan tanken om den melankoliska identifikationen med en förlorad idealpersona föras in. Den förvirring Wagner-Martin pratar om kan utläsas som Esthers oförmåga att komma till ro med sitt eget ideal och föra ut det ur det omedvetna. Det som utlöser Esthers depression är just hennes oförmåga att sörja och bearbeta förlusten av sitt omöjliga ideal, en brist som blir tydligare ju närmre Esther kommer verklighetens regler. Ju mer Esther får ta del av sanningen om samhället desto längre bort får hennes ideal; i och med att hennes ideal blir mer och mer onåbart skapas just den förlustkänsla som Freud talar om. Det ögonblick då Wagner-Martin beskriver att Esther hittar tillfredsställelse i sitt eget jag "as a flesh-and-blood person." kan ses som punkten då sorgen över idealpersonen har kunnat bearbetas. Esther får tillslut andra förebilder, hon får reda på hur världen ser ut och anpassar sina ideal kring den. Det är denna bearbetning av förlusten och medvetandegörande av idealpersonen som leder till Esthers tillfrisknande. Esthers oro över att glaskupan ska sänkas igen är en oro över att idealet återigen ska bli onåbart och frånkopplat det faktiska jaget. Eftersom Esthers depression uppkommer ur en icke-identitet där idealjaget är frånkopplat jaget grundar sig Esthers oro i att idealjaget återigen ska ta avstånd och lämna henne med en icke-identitet.

Esthers förebilder

Forter menar att den manliga modernistiska författaren blev melankolisk på grund av en avsaknad av könsroll att identifiera sig med, ett liknande fenomen kan ses i Esthers karaktär. Många forskare har sett Esther som förkroppsligandet av den missnöjda

³⁶ Wagner-Martin s. 77.

³⁷ Ibid s. 84.

femtioåttioåriga kvinnan som inte kan hitta sin plats i samhället. Enligt Wagner-Martin omger sig Esther med olika typer av förebilder som representerar identiteter som Esther provar för att se hur hon skulle kunna tänka sig att vara.³⁸ De flesta kvinnor hon omger sig med får gestalta det kvinnoförtryck och de för Esther otänkbara alternativen. Mrs. Willard ses som den förtryckta hemmafrun och Dodo Conway får stå för bilden av kvinnan som endast ett medel för barnafödande. På andra sidan spektret beskriver Esther alla de kvinnor som till viss grad har lyckats bli någonting utanför moders- eller hustrurollen men därför anses som misslyckade i sin kvinnoroll och får även på sätt och vis stå utanför samhället. Redaktören Jay Cee anses manhaftig och asexuell, Philomena Guinea ses som en smågalen gammal nucka och den omnämnda framgångsrika ”woman poet” hamnar direkt utanför samhällets ramar då hon är lesbisk. Esther står själv hela tiden bakom dessa värderingar. Som en del av samhället och som en kvinna som ännu inte slagit bakut inser hon hur ramarna för femtioåttioåriga kvinnan ser ut. Esthers sökande efter en roll som både hon själv och samhället trivs med för in henne i en förvirrande spiral av paradoxer som är en starkt bidragande orsak till hennes depression. Esther ser alla de alternativ som enligt dåtidens patriarkaliska samhälle inte lät en kvinna kombinera moderskap med karriärism. Den icke-roll som speglar hennes icke-identitet finns inte som en möjlighet i verkligheten – Esther tvingas därmed in i normativiteten. Hon måste antingen välja att gifta sig och rätta sig i ledet eller leva utanför samhällets normer och bli nedvärderad som en ogift kvinna. Det finns inget sätt för Esther att leva som hon vill och fortfarande ses som en godkänd medborgare.³⁹ Plath väljer alltså att spegla Esthers depression i ett samhälleligt tomrum. På detta sätt får även sjukdomen ett tydligare språk – speglingen ger tillståndet en utökad vokabulär som underlättar gestaltningen.

Genom romanen är alltså Esthers sökande efter identitet det som driver handlingen framåt. Hennes misslyckande i att hitta en fungerande förebild leder henne till en melankoli som innebär internaliserandet av just förlusten av förebilden. På samma sätt som Esther gör existensen om sitt ideal omedveten blir även hennes förebild odefinierbar för henne genom identifikationsprocessen. Den aggressiva attityd som Esther har gentemot representationerna av de olika förebilderna vänds direkt inåt mot

³⁸ Wagner-Martin s. 39f.

³⁹ Ibid s. 19

identifikationen och eskalerar hennes sjukdomstillstånd. Ambivalensen Esther uttrycker i fallet Dodo Conway visar hur hon inte vill bortse från Dodo som person samtidigt som hon ständigt beskriver moderskap som ett tillintetgörande av identiteten. Bonds menar att Esthers splittrade beskrivning av Dodo kan visa på hur delad och splittrad hon känner sig i sig själv⁴⁰: ”A serene, almost religious smile lit up the woman’s face. Her head tilted happily back, like a sparrow egg perched on a duck egg, she smiled into the sun. [...] Dodo interested me in spite of myself. [...] Children made me sick.”(112-113)

Då hon börjar fundera över Dodos identitet och prova den, som Wagner-Martin uttrycker det, försöker hon inse Dodos plats i samhället och erkänner sin nyfikenhet kring hennes person. Tillslut känner Esther sig tvungen att uttrycka sin ståndpunkt i moderskapsfrågan och gör det med en nästan överdrivet hatisk ton. På detta vis menar Wagner-Martin att Esther går genom romanen och behandlar sina möjliga identiteter, provar dem och förkastar dem. Ur en freudiansk synvinkel kan man se det som att Esther försöker definiera den omedvetna förebild hon har identifierat sig med. Esthers icke-identitet letar ständigt efter en definition som kan ersätta det förlorade internaliserade objektet. Den saknad Esther känner blir till ett tomrum som hon ständigt letar efter att fylla. Den del av den melankoliska processen som har att göra med Esthers identitetsproblem är alltså grundad i en internaliserad sorgprocess över såväl inre som yttre ideal.

X:s avstånd

Romanen igenom uttrycker X sin förundran över hur världen kan vara som den är. X har så pass svårt att acceptera omvärldens värderingar att hennes depression verkar vara direkt kopplad till hur hennes inre och yttre värld skiljer sig åt. Likt Esthers oförmåga att definiera sin förebild kan X omöjligt se den yttre världens förväntningar på sig själv. I och med att hon inte kan urskilja varken sitt eget ideal eller omvärldens bild av henne är hon helt inkapabel till självinsikt. Alla de ideal som ligger på X:s axlar är för henne oigenkännliga. I många fall går det att se X:s fall som en extremversion av Esthers – Esther är aldrig lika fränkopplad världen som X, hon är alltid mer medveten om sitt tillstånd. Här skiljer sig Bellmans och Plaths

⁴⁰ Bonds s. 52.

framställningar av tillståndet markant. Plath låter depressionen förmildras då Esther anpassar sig bättre till samhället medan Bellman visar hur tillståndet förvärras då den deprimerade alieneras. Bellman väljer att spegla detta genom att visa det ökande antal identifikationer X samlar på sig genom narrativets gång. Ju sjukare X blir desto svagare blir hon och desto fler och mer obetydliga sorger internaliserar hon. Det som till en början endast bestod av en internalisering av förlusten över idealpersonan utvecklas till att succesivt inkludera fler förluster. Mot slutet av romanen visas hur stora hennes identitetsproblem är.

[...] Det gör ont inuti mig när jag ser de trasiga maskarna som blöder. [...] Jag gråter tyst när jag tänker på det. Jag stirrar på fikonen och tidningarna som mamma lämnat kvar. Jag vet inte om jag någonsin kommer hitta ut igen. [...] Egentligen spelar det kanske ingen roll. Varför skulle just jag bli verklig? Varför skulle de förstå just mig?(218)

I avsnittet speglas tydligt omvärldens förväntningar i mammans kvarlämnade presenter och X:s hopplösa inställning till sin plats i det samhälle där hon skulle kunna läsa tidningarna och äta fikonen. Hennes egen värld har slutit sig om henne, identifikationen med idealet har här eskalerat och vuxit till den grad att hon inte längre vet om hon själv är verklig. X har börjat misstro sin egen identitet vilket kan ses som en följd av de otaliga internaliseringar och identifikationer som splittrar hennes jag. Den libidinösa laddning som har förskjutits inåt skadar henne, det gör ont *i henne* då hon tänker på daggmaskarna och identifikationerna låter henne inte längre se sitt eget jag klart – hon förstår inte varför just *hennes jag* ska bli verkligt då de internaliserade objekten tar så pass stor plats att det lika gärna kunde vara något av dem som fick ”hitta ut”. Genom att koppla samman till synes obetydliga erfarenheter av död med identitetsproblematiken visar Bellman hur känsligt och ombytligt depressionstillståndet är. Hoppen mellan olika känslotillstånd och tankar låter framställningen visa att tillståndet är lika opålitligt som karaktären.

Esthers sexuella melankoli

I Esthers fall är föräldrakonflikten central för framställningen av tillståndets grunder. Sorgen efter hennes far är en av de viktigaste melankoliska processerna som även påverkar Esthers relation till sin mor. Plath använder moderskonflikten som ett paraply i romanen som innefattar alla typer av Esthers problem – hennes inre

genusbaserade debatt, den obearbetade sorgen över fadern samt hennes problem med att hitta en stark förebild: ”Then I remembered that I had never cried for my father’s death. My mother hadn’t cried either. [...] I laid my face to the smooth face of the marble and howled my loss into the cold salt rain.”(161)

Besöket vid faderns grav är viktigt utifrån många perspektiv. Det är en obearbetad sorg hon omedvetet har gått runt och burit på och en sorg som förvånar henne när den väl dyker upp till ytan. Det är även en sorg över förlusten av mannen – hennes fars centrala roll i hennes liv försvann utan att kunna ersättas av något vilket i längden leder till den melankoliska identifikationen med fadern som förlorat objekt. I förlängningen leder detta till ett antal olika problem för Esthers identitetsskapande, framförallt när det kommer till hennes könsidentitet. Hennes svårighet att bli kvinna, att ses som kvinna och att känna sig som kvinna, ligger i att hon aldrig har identifierat sig med den könsrollen. Identifikationen med faderns maskulina roll leder i längden till att hon hamnar i ett tomrum mellan könsrollerna – detta skapar en ambivalens som gör framställningen av depressionen tydligare.

Kriel anser att det är i elektra (eller oidipus-)komplexet som Esther har fastnat. Hon menar att försoningen med modern som ska ske efter komplexets process aldrig har skett utan att Esther har levt kvar med mordiska instinkter gentemot sin mor och en överdriven libidinös laddning till sin döde far.⁴¹ Enligt Kriel skulle Esthers far utbildat henne i hur man är en kvinna i en mansdominerad värld, alltså tilldelat henne en så kallad ”honorary boy status”.⁴² I och med faderns död menar Kriel att processen blir störd och att det leder till Esthers svårighet att finna sin plats i samhället. Detta är ett intressant synsätt om man ser det i ljuset av Butlers teorier kring sexuell melankoli. Judith Butler menar att den sexuella melankolin uppstår i den oidipala fasen, vid förkastningen av den samkönade föräldern som ett attraktionsobjekt. Det är då individen tvingas välja mellan sexualiteterna som en melankolisk identifikation sker.

Esthers erfarenheter av sex är komplicerade. Hennes konfrontation med Buddy leder till att hon inte litar på honom samtidigt som hon är avundsjuk över att Buddy har någon sexuell erfarenhet överhuvudtaget. När hon är i New York försöker hon förföra

⁴¹ Kriel s. 92f

⁴² Kriel s. 29

en man som hämnd för Buddys svek (74), dock blir hon avvisad och känner sig bortgjord. Strax innan hemkomsten från New York blir hon utsatt för ett våldtäktsförsök som dock avbryts då hon ger förövaren näsblod (105), blod som han sedan rituellt smetar i hennes ansikte och som hon låter vara kvar i flera dagar. Då hon mot slutet av romanen tar kontroll över situationen och bestämmer sig för att förlora sin oskuld blir hon allvarligt skadad i själva akten (218). De sexuella erfarenheterna är exempel på hur ambivalent och förvirrad Esther känner sig kring många aspekter av sitt liv.

Som vi ska gå in på i ett senare avsnitt är det lätt att se Joan som Esthers spegling i romanen. Om man ser det som att Joan uppfyller de önskningar och potentiella situationer Esther inte vågar sig in i, så som homosexualitet eller självmord, blir Joan en vidareutveckling av Esthers stagnerade sexuella utveckling. Ur Butlers synvinkel ska då Esther ha fastnat i fasen innan hon överhuvudtaget har utvecklat sin sexuella läggning, något som gör att hon känner sig samtidigt asexuell och promiskuös, samtidigt äcklad av och nyfiken på homosexualitet.

Likt den modernistiske mannens problem med att inte kunna identifiera sig med någon av könsstereotyperna, som Greg Forter beskriver, bidrar Esthers ambivalens kring könsroller och sexualitet till hennes melankoliska tillstånd.⁴³ I och med att hon varken kan identifiera sig med sin moder eller förkasta sin fader helt fastnar hon i limbo mellan sexualiteterna. Dikotomin homo/hetero har i Esther slagit ut varandra och hon har internaliserat en läggning som påminner mer om en neutral bisexualitet än någonting annat. Esther vill vara heterosexuell, men i hennes misslyckande med sina kärleksförhållanden och i hennes sökande efter en utveckling av sin sexualitet blir hon på sätt och vis könlös. En fortsättning i den sexuella utvecklingen kan först komma då hon behandlat allting som från början har stoppat den. De rituella händelserna i romanen låter Esther gå vidare från denna status quo. Bearbetningen av sorgen efter fadern, förlusten av oskulden och frisläppningen från sjukhuset är alla riter som stärker Esthers identitet. Plath skildrar Esthers rituella erfarenheter och visar på så sätt depressionens faser och framförallt tillfrisknandets förutsättningar. Kampen

⁴³ Forter s. 6.

mellan det medvetna och det omedvetna i tillståndet syns extra tydligt i Plaths prosa genom denna typ av framställning.

X:s relationsproblematik

Samtliga av X:s nära relationer är representationer av förväntningar från samhället eller från den egna idealbilden. Kärleksrelationen som inleder romanen blir ett verktyg för att framställa hur X blir mer och mer dysfunktionell i vardagliga situationer. Med en annan människa ständigt närvarande blir det möjligt att jämföra X:s tankar med normen. ”Han” fungerar även som ett verktyg för att kunna gestalta idealbilden. Han älskar X:s idealpersona, och då identifikationen blir starkare och idealpersonen blir mer och mer omedveten ökar avståndet mellan X och Honom. X:s svartsjuka visar hur aggressiviteten mot det internaliserade idealet ökar – X blir svartsjuk på sitt egna ideal.

På samma sätt fungerar relationen till föräldrarna. Föräldrarnas reaktioner på X:s handlingar visar när X går över gränserna för normalt socialt beteende. X:s relation till sin mor är ambivalent, hon identifierar sig med delar av det moderliga beteendet men förkastar samtidigt sin mor gång på gång. Ju längre tiden går på sjukhuset och ju starkare X:s depression växer sig, desto större blir även avståndet till föräldrarna. Till slut klarar hon inte ens av att prata med dem på telefon:

Jag försökte att kämpa. Jag försökte verkligen att inte vara så opålitlig hela tiden men hon tjtade så. Till slut blev jag tvungen att säga som det var. Jag sa att jag aldrig ville se dem mer. Att det var bäst så. Att jag inte orkade med dem alls. Jag sa det rent ut men sedan ångrade jag mig nästan när hon började snyfta i luren. (189)

Allt detta beror på att X blir mindre och mindre kapabel till att hantera förväntningarna på henne. Samtidigt som idealbilden växer sig starkare ökar även avståndet mellan jaget och objektbilden. Till slut har X inga egentliga relationer – allting utgår från Ängeln. Ängeln är den som Han är kär i och Ängeln är den som är en god dotter. Ju mer som tillskrivs Ängeln, egenskaper och relationer, desto mindre får X. Bellman får genom skapandet av Ängeln en bra kontrast som hjälper till att framhäva depressionens symtom. Gestaltningen blir därmed påtagligare – ju mer X avviker från normen desto tydligare framstår sjukdomen.

Narrativa identifikationsprocesser

De narrativa förluster både Tribunella⁴⁴ och Tycer⁴⁵ talar om är passande att se i ljuset av Wagner-Martins utläggning kring Plaths val av språk i TBJ. Wagner-Martin beskriver hur Plath använder en stream-of-consciousness-teknik utan att anta den medföljande subjektiva tonen. Hon menar att Plath skapar en distans mellan karaktären och karaktärens tankar. Genom att anta en extern ton i de antagna inre monologerna förmedlas en ironisk ton till läsaren utan att läsaren nödvändigtvis tappar sympatier för Esther. Hon menar att Esthers egna narrativ går ut på ”past experiences and present happenings” och att denna typ av fragmentariskt narrativ skapar den ironiska tonen och påverkar läsarens relation till Esther.⁴⁶ Det är i detta mellanrum mellan Esthers värderingar och hennes framställningar som den melankoliska identifikationen går att känna igen. Det är även dessa tomrum Kristeva identifierar hos Duras och de som Tribunella skulle kalla för ’narrative failures’.

Esther identifierar sig med tomrummen där inga värderingar finns, hon internaliserar dessa tomrum i sitt eget narrativ och kan därmed inte förmedla en trovärdig inre dialog. Genom Plaths teknik skapas en identifikation i Esther eftersom det är förlusten av just de värderingar som Wagner-Martin menar att hon tar avstånd ifrån som hon internaliserar. Internaliseringen gör vidare att hennes relation till de antydda värderingarna aldrig kan bli helt subjektiva, eftersom hon inte identifierar sig med dem. Den fragmentariska tekniken som Wagner-Martin kallar för ”impressionistic collage structure”⁴⁷ är precis den narrativa struktur som skapar melankolisk identifikation. Det fragmentariska visar på hur Esther uppfattar sin omvärld och hur stora problem hon har att identifiera sig med den. Distansen som skapas mellan Esther och hennes omvärlds värderingar är den som i längden bidrar till den starkaste framställningen av hennes depression.

Wagner-Martin hävdar att Esther är en opålitlig berättare:

⁴⁴ Tribunella s. 83

⁴⁵ Tycer s. 25

⁴⁶ Wagner-Martin s. 30

⁴⁷ Ibid s. 31

The prose style itself is meant to convey the mental anguish of the protagonist, so disoriented that she grasps at pieces of information, races to another topic, returns to the first, and then breaks any rational progression into fragments by inserting her own highly personal, informal, and sometimes-intentionally comic reactions between the sentences that express her thoughts.⁴⁸

Den opålitliga berättaren blir ett sätt för Plath att förmedla depressionens uttalade värderingar, ett sätt för henne att förmedla depressionen utan att benämna den. Läsaren får genom Esthers ambivalenta narrativ reda på hur hon mår och hur hon *borde* må. Romanen börjar med en beskrivning av just detta. Esther inleder med att förklara hur hon inte kan sluta tänka på en avrättning för att sedan förkasta sina egna tankar. Meningen som börjar med "I knew something was wrong with me that summer[...]" visar hur Esther känner sig främmande inför sina egna tankar. Då hon senare uttrycker att "I was supposed to be having the time of my life.[...]" och "I was supposed to be the envy of thousands of other college girls just like me [...]"(2) förmedlas Esthers ambivalenta sinnesstämning direkt. Där Plath ytterligare påverkar den melankoliska läsningen är då hon efter detta bekännande avsnitt länge undviker liknande uttalanden från Esther och istället låter henne anta en ironisk ton för att visa på ambivalensen. De narrativa tomrummen skapas då Esther inte pratar om hur hon egentligen mår. Texten i sig skapar dessa tomrum genom att undvika en direkt genomgång av Esthers känslor och istället behandla Esthers beteende. Det narrativa förmedlar är hur gärna Esther vill undvika sina egna depressiva tankar och hur hon med sitt beteende försöker behandla sitt groende tillstånd. Det opålitliga i Esthers berättande handlar framförallt om kontroll. Esther beskriver i början hur hon inte har någon kontroll över sitt liv, hur hon känner att hon flyter runt utan mål:

Only I wasn't steering anything, not even myself. I just bumped from my hotel to work and to parties and from parties to my hotel and back to work like a numb trolley-bus. I guess I should have been excited the way most of the other girls were, but I couldn't get myself to react. I felt very still and very empty, the way the eye of a tornado must feel, moving dully along in the middle of the surrounding hullabaloo. (2)

⁴⁸ Wagner-Martin s. 26.

Stycket är talande för den fragmentariska teknik Wagner-Martin menar belyser Esthers tillstånd. Det är denna flytande, ambivalenta, ombytliga prosa som speglar Esther själv. Den cyniska tonen och den mörka humorn beror endast på att Esther har så pass stort avstånd till sin omvärld, och det är i detta avstånd den melankoliska läsningen får sitt utlopp.

Det opålitliga skapar luckor i texten och i tolkningsmöjligheterna som läsaren lämnas att fylla i. Det som gör luckorna omöjliga att fylla i är Esthers hopplöshet som redan finns där, det finns ett vibrerande tomrum av melankoli i Esthers sätt att berätta som låter läsaren genomföra identifikationen. Den närhet läsaren ska och borde känna med protagonisten i en berättelse med första person-perspektiv blir störd och en ambivalens uppstår i tolkningsprocessen. Berättaren är opålitlig för att visa hur Esther mår utan att faktiskt säga orden. Här speglas temat direkt i narrativet och gör det lättare för känslan av depression att förmedlas. Den melankoliska identifikationen skapas just i det ögonblick då samhällets värderingar inte stämmer överens med Esthers. Esthers depression som delvis grundar sig i ett missnöje och utanförskap gentemot hennes förutbestämda roll förmedlas genom det ironiska och hopplösa narrativet. I och med att Esther saknar något gör även narrativet det.

Vidare menar Wagner-Martin att den fragmentariska prosan visar hur de olika delarna i Esthers identitet kommer i konflikt med varandra och speglar förvirringen hos en människa som inte än har skapat sig en enhetlig identitet. En likande process kan kännas igen i SV, men likt identitetsprocesserna är även den narrativa strukturen mer extrem i jämförelse med TBJ. I SV är den fragmentariska prosan än mer talande för X:s tillstånd, Bellman låter X fullkomligen lösa upp sin egen berättelse. Den melankoliska identifikationen i SV:s narrativ framkommer på samma grunder som TBJ, men har ytterligare dimensioner då det kommer till identitetens framställning. Avståndet mellan samhällets värderingar och identiteten skapar samma typ av opålitliga berättare men narrativet har även ett annat avståndstagande – det mellan X:s jag och idealpersonen som syns likt en kamp i berättelsen. Tempus visar på ett liknande tillbakablickande som i TBJ, fram till den punkt då det temporala avståndet mellan själva händelserna och beskrivningarna av dem börjar minska. Mot slutet förmedlas ett dagboksliknande berättande och det temporala avstånd som tidigare har legat på flera år minskas till bara några timmar. Esthers avstånd i tid är konstant, hon

berättar om en period i sin ungdom från en säker plats som frisk, vuxen förälder. X däremot visar mot slutet hur hon inte överhuvudtaget har något avstånd till sin egen berättelse. Hon kan inte, likt Esther, se tillbaka på erfarenheter och fundera över dess konsekvenser utan verkar endast beskriva dem som ett slags vittnesmål inför sig själv. X verkar behöva berätta sin historia för att bekräfta den och framförallt sig själv som karaktär i sitt eget liv. Konflikten med idealpersonen växer sig starkare mot slutet och X berättelse kan läsas som en del i jagets försvar mot idealpersonen. X kamp mot sitt ideal är ett skolboksexempel på Freuds syn på den suicidala processen och en melankolikers vilja att förgöra det internaliserade objektet.

Betydande metaforik

Död och födelse

Både Esther och X har problem med relationen mellan födelse, liv och död. Båda karaktärerna genomgår symboliska handlingar i representationer av död och återfödelse. Enligt Freud är självmordet den slutgiltiga delen av den melankoliska identifikationsprocessen. Genom att den sadistiska libidinösa driften vänds inåt mot identifikationen är ett förgörande av det egna jaget oundvikligt för melankolikern. Självmordet är en central del i båda romanerna, genom metaforik och resonering kring metoder gör sig alternativet till livet ständigt påmint. Den sadistiska driften som vänds inåt är särskilt tydlig i X:s internalisering av Ängeln och viljan att förgöra henne. Det första självmordsförsöket sker efter en påminnelse om dödens närhet och mitt emot en spegel (201). Hon uttrycker hur hon vill se förändringen i sitt ansikte – hur hon vill se att Ängeln försvinner. Ängeln överlever dock och kämpar för sin fortsatta plats som objekt i X:s narcissistiska objektlastning.

Den ideala Ängeln gör sig påmind genom X:s vilja att ständigt undkomma döden. X blir besatt av att försöka uppfylla något slags ideal om odödlighet, en reaktion på distansen mellan jaget och Ängelns onåbara ideala position. I X:s fall fungerar Ängeln högst symbolisk som det onåbara idealet och de omedvetna identifikationerna romanen igenom som förvärrar X:s depression symboliseras av döden runt omkring

henne som hon maniskt försöker sätta stopp för. Som tidigare beskrivet har X en manisk, nästan fobisk, inställning till döden och fokuserar starkt på symboliska handlingar av återfödelse för att försöka behandla denna rädsla. Handlingar som låter henne känna att hon har kontroll över döden får fungera som ett slags försvar mot den. Kontrollerandet av döden behöver dock inte alltid innefatta ett undflyende utan kan även innebära ett omfamnande. Samma kontroll hon känner då hon räddar djuren känner hon även i sina självmordsförsök. I avsnittet i kyrkan som föregår hennes självmordsförsök försöker X visa precis hur många sorger hon går runt och bär på. Hon beskriver hur hon ber böner för sig själv för varje ljus hon tänder. Hon förbereder sig för sin död och försöker samtidigt bearbeta sina sorger och i detta ögonblick får hon en stund av klarhet – i bearbetningen finner hon en frid: ”Jag står en stund och ser på alla de små ljuslågorna som brinner så stilla. Jag känner en väldig frid. Så vackert livet kan vara just när man bestämt sig för att lämna det.” (173) Precis innan det symboliskt tyngda självmordsavsnittet dyker frågor om X:s identitet upp:

Ingenting får locka fram paniken; då är det försent. Då är det försent för mig; vem jag än är. [...] Kanske måste det vara så här. Kanske har jag alltid varit just här; djupt inuti mig själv. Jag undrar över mina tankar. Är de mina tankar eller är de allas tankar? Måste också alla vara såsom jag djupt inuti sig själva? (174)

Frågorna är raka och klara existentiella funderingar, och det är dessa som sedan eskalerar till mer abstrakta tillstånd där de formulerade frågorna inte längre finns, i självmordsavsnittet. Avsnittet är tungt av metaforik kring makt, återfödelse och död. När X når tillståndet där ”Mörkret är blått som en ädelsten och allting doftar.” är själva språket utplånat. Telefonluren är ett barn fullt av språk som X inte vet hur hon ska ta hand om. Då Örnen kommer för att förgöra språket försöker hon skydda det, dödens Örn får till slut X att ge upp sitt språk och sin identitet.

Örnen dyker gång på gång och den hackar mig i ansiktet och jag skriker. Kanske är det örnen som skriker; ett gällt skrik eller är det jag. Kanske är det jag som hackar mig själv i ansiktet med en korkskruv. Jag lägger den ifrån mig och det trasiga fostret måste jag bära i min famn ut till badrummet där jag spolrar ner det i toaletten.(175)

Avsnittet visar även tydligt på känslan av det främmande idealet inuti X:

Jag smetar ut blodet tills det täcker glaset och jag slipper att se vem jag är. Kanske är jag bara en dröm nu. En mardröm inuti huvudet på en främmande människa och kanske vaknar hon snart och skriker så att jag försvinner bort. Öرنen kan komma. Öرنen kan också komma nu och hacka på mig. Jag sväljer ner tablettorna med sprit. Det är vitt som kalk eller hårt packad snö och jag lägger mig på golvet. Jag dricker det sista ur flaskan och jag fryser, inuti den vita lådan måste jag vara och någon kan komma. Någon kan komma och öppna lådan och lyfta upp mig från botten men det är tyst. Så tyst som det alltid måste vara när någon just ska dö. Jag kryper ihop i hörnet. Jag kryper ihop i hörnet som ett skadat djur för att dö.(176)

I detta avsnitt som avslutar den del av romanen som beskriver det första insjuknandet finns metaforik för samtliga av X:s problem. Hennes sjuka inställning till moderskap och tvångsmässiga vilja att ta hand om allting visas i telefonlurens förmänskligande. X:s vilja att kontrollera födelse och död syns tydligt i kampen mellan telefonlurens representation av födelse och öرنens roll som dödens bärare. Viljan att skydda telefonluren kan även ses som en försvarsmekanism från idealpersonans sida – så länge X har någonting att ta hand om kan hon inte förgöra sig själv. Då hon kämpar med sin spegelbild visar hon precis hur splittrad hennes inställning till sin egen identitet är. X är främmande inför sig själv. Hon har vid detta läge blivit så pass splittrad av objekt-laddningen till det internaliserade idealet att hon inte ser någon annan utväg än att försöka förgöra det. Känslan av att hon är ”en mardröm inuti huvudet på en främmande människa” kan ses som idealpersonans direkta representation i X och hennes förvirring över vilken persona som är hennes riktiga. Då hon tillslut beskriver hur hon ”kryper ihop” och försöker omsluta sig med något då hon ska dö kan ses som ett uttryck av den ”inneboende tendens[en] att återställa ett tidigare tillstånd” som Freud menar är en av dödsdriftens funktioner.⁴⁹ X vill dö genom att krypa in i ett utrymme som liknar hennes ursprungliga utrymme i livmodern, hon väntar på att någon ska komma och ”lyfta upp” henne som i en födelse. Då detta inte händer personifierar hon istället en av sina identifikationer – hon blir ett av de skadade djuren hon så många gånger lyft upp och räddat själv. Eftersom hennes erfarenheter av döden representeras av djur är hon tillslut tvungen att definiera sig som ett sådant för att sätta ord på sin egen död. Denna metaforik kring död och återfödelse är även tydlig i TBJ. Esthers självmordsförsök innebär också det en vilja att krypa in någonstans och omsluta sig med något. Kriel behandlar

⁴⁹ Freud 1923 s. 48

självordsförsöket och även andra symboliska handlingar i TBJ som uttryck för en längtan efter just Freuds ursprungliga tillstånd innan livet.⁵⁰ Kriel menar även att elektrakomplexet gör att Esther vill straffa sin moder genom att ta ifrån henne någonting hon älskar – sin dotter. Esther hyser aggressiva känslor gentemot sin mor på grund av att hon inte har sört fadern, eller tillåtit Esther att göra det. Denna aggressivitet som vänds inåt i och med den melankoliska identifikationen menar Kriel även har en dimension av hämnd gentemot Mrs. Greenwood. Kriel förklarar Esthers val av självmordsmetod med hjälp av Kristevas teorier om dödsdriften hos melankolikern:

[...] the place in which she chooses to commit suicide – a hole in the earth accessible only through their basement – is consistent with Kristeva's notion that the death-drive is a desire to return to the abject, undifferentiated maternal (the dark, moist soil being the womb of Mother Earth).⁵¹

Spegelidentiteter

Wagner-Martin menar att Esther omger sig med olika spegelidentiteter i TBJ, en metaforik som även finns tematiserad i SV.⁵² På samma sätt som Joans död kan ses som ett varningstecken och ett förstadie till Esthers kan även den rödhåriga flickans tillstånd ses som en förebråelse för X:s kommande tillstånd. X följer i den rödhåriga flickans fotspår precis som Joan och Esther följer i varandras. Esther och X har även samma typ av fantastiska inställning till sin spegling, de båda uttrycker spekulationer kring huruvida de finns på riktigt. Ur denna synvinkel kan man se karaktärernas speglingar som inkarnationer av de idealiserade objekt som den libidinösa laddningen nu är riktad emot. Esthers förundrade relation till Joans sexualitet tematiserar hennes egna frågeställningar kring huruvida en kvinna kan vara sexuellt frigjord. Även Joans akademiska och sociala framgång visar hur hon förkroppsligar Esthers ideal och Wagner- Martin menar att Joans självmord är en förutsättning för Esthers tillfrisknande.⁵³ Joans självmord kan alltså ses som Esthers sätt att tillslut förgöra sin internaliserade idealbild och kunna gå vidare i sin sorgprocess. Om Joan fungerar

⁵⁰ Kriel s. 100.

⁵¹ Ibid.

⁵² Wagner-Martin s. 69.

⁵³ Ibid.

som Esthers förkroppsligade idealbild fungerar den rödhåriga flickan som X:s förkroppsligande av sin skräck över framtiden. Den rödhåriga flickan tynar bort och dör och blir ett slags förebråelse för X. ”Det var nästan som om vi hade träffats förut; som om hon redan visste vem jag var. Kanske rös jag till; hon var så lik mig.” (180) Flickan blir till X:s ideal, även moderskänslorna som skyddar det internaliserade idealet känner X också mot flickan: ”Hon var så liten. Hon var så liten och jag ville lyfta upp henne från kudden och bära henne bort. Hon var så liten att också jag hade orkat bära henne; jag visste bara inte vart vi skulle ha tagit vägen.” (182) Då flickan har dött går X in i en ny fas av depressionen där även hallucinationer och paranoia förekommer. Hon uttrycker sina tankar kring flickans död och drar direkt paralleller till sig själv:

Hon var så lik mig. Kanske skrämmer det mig. [...] kanske var det mitt fel alltihop; för att jag övergav henne. Kanske hade hon orkat leva lite längre om de inte hade tagit henne ifrån mig. När jag tänker på det grips jag nästan av panik och jag skulle vilja fråga någon om det kan vara så; jag skulle vilja prata med någon om det men det vågar jag inte. Då kanske de anklagar mig. Då kanske de börjar misstänka mig för allt möjligt som jag inte har en chans att hålla kontroll över. (200)

Här syns tydligt den relation X har till sitt ideal och sin spegling. Hon är rädd för att tappa kontrollen inför sitt ideal, hon är rädd för att hon ska försvinna med sin spegling och är framförallt rädd för att bli anklagad över hennes oförmåga att kontrollera döden, denna mani hon ständigt trycks ned av. Direkt efter detta avsnitt beskriver X hur hon försökte ta livet av sig som barn efter att hennes marsvin hade dött. Här blandas alltså sorgen över förlusten av idealet samman med dödsångesten och den maniska relationen till döden. Representationerna av X:s olika melankoliska identifikationer, den rödhåriga flickan och marsvinet, får fungera som hållpunkter för X då hon funderar över sin egen suicidala drift.

Slutord

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur gestaltningen av depression ser ut i två romaner och huruvida det går att skönja ett gemensamt språk dem emellan. Det är nu dags att knyta ihop säcken och ställa frågan igen – hur ser depressionens språk ut? Till en början kan slutsatsen dras att det inte är ett enhetligt språk. Det är ett språk som i sin natur är splittrat och fragmentariskt men som i de valda romanerna framträder med klarhet. De båda romanerna följs tätt åt i sin framställning – frågor om identitet, ideal och död framstår som centrala i forandet av en depressiv tematik. Motsatta ståndpunkter syns i diskussioner om sex, politik och makt – vokabulären utgörs av extrema formuleringar, tomrummen ekar men kan snabbt stoppas överfulla. Det handlar om antingen eller – total uppfyllelse eller absolut intighet.

Genom att använda den freudianska melankoliska processen som en analytisk metod lyfts nya mönster fram som belyser samarbetet mellan karaktärerna och berättelsen. Metoden underlättar vid analyser som sammanför narratologiska och tematiska ingångar och kan mycket väl användas på narrativ som inte fokuserar på depressioner eller sjukdomsskildringar. I och med att tillståndet och skildringarna av det ser olika ut och är svårdefinierbara fungerar modellen som ett slags systematiserande av gestaltningarna.

Esther och X är på många sätt motsatser, trots att de båda är kvinnor som på olika sätt saknar en plats i sitt samhälle. Båda sukter efter frigörelse och självständighet, men då Esther vill vara vuxen enligt sina egna regler vill X vara ett barn utan några yttre förpliktelser eller krav. Esther vill vara den barnlösa modern och X det föräldralösa barnet. Genom romanerna följs de åt på detta sätt. Med samma språk men från motsatta poler kämpar de om makten – för allt handlar egentligen om makt. De vill ha makt över sina liv, sin sjukdom, sin identitet, sin omvärld. Det är i sammanfallet av det tematiska och det narrativa som den applicerade analytiska metoden får komma till sin rätta användning. Tematiskt handlar alltså depressionens berättande om makt, narrativt sätt kan det tyckas tvärtemot. De osammanhängande meningarna å ena sidan och karaktärernas trånande efter kontroll å den andra skapar en dialog dem emellan. Det är i det samtalet som depressionens splittrade språk förmedlas – i de vibrerande tomrummen mellan raderna.

Litteraturlista

- Bellman, Karin, *Stjärnvattenfallet* (Stockholm, 1994).
- Benard, Lauren Ashley, "Taking on a Mourning Her Mother Never Bothered With: Esther's Anguished Memory and Her Resistance to a Domestic Life in Sylvia Plath's The Bell Jar." University of California, Riverside. *Plath Profiles*, 2011: 4, s.291
- Bondevik, Hilde & Stene-Johansen, Knut, *Sykdom som litteratur: 13 utvalgte diagnoser* (Oslo, 2011).
- Bonds, Diane S., "The Separative Self in Sylvia Plath's The Bell Jar" i *Women's Studies*, 1990: 18. S. 49-64.
- Butler, Judith, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion* (Göteborg, 2007), originalets titel: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York, 1990), översättning Suzanne Almqvist.
- Forster, Greg, *Gender, Race, and Mourning in American Modernism* (New York, 2011).
- Freud, Sigmund, "Sorg och melankoli" i *Samlade skrifter av Sigmund Freud. IX Metapsykologi*, red.: Christian Nilsson, övers.: Eva Backelin (Stockholm, 2008 [orig. 1917]) s. 211-231.
- Freud, Sigmund, "Jaget och detet" i *Valda skrifter. Bortom lustprincipen; samt Masspsykologi och jaganalys; Jaget och detet; Hämning, symptom och ångest*, 2. Utg., övers.: Ola Andersson (Stockholm, 1995 [orig. 1923]) s.165-206.
- Hwa, Goh Kwee och Kristen, Sheri, "'What Ceremony Of Words Can Patch The Havoc': Manic-depression And The Writings Of Sylvia Plath." National University of Singapore, 2004.
- Kriel, Johanet Alice, "Imagining the Mad Woman: Applying Concepts of the Narrative Imagination, Psychoanalytic and Feminist Theory to The Bell Jar and Selected Poems by Sylvia Plath." 2011, University of the Free State.
- Kristeva, Julia, *Black Sun: depression and melancholia* (New York, 1989), övers.: Leon S. Roudiez (orig. *Soleil Noir: Dépression et mélancolie*, 1987).
- Lin, Xiao-chi Monique, "Sylvia Plath And Her Melancholia Writing." Soochow University, 2008.
- Plath, Sylvia, *The Bell Jar* (London, 1963).
- Smith, Caroline J., "'The Feeding of Young Women': Sylvia Plath's The Bell Jar, Mademoiselle Magazine, and the Domestic Ideal.", West Chester University, College

Literature, Volume 37, Number 4, Fall 2010, s. 1-22.

Tribunella, Eric L., *Melancholia and Maturation: the Use of Trauma in American Children's Literature* (Knoxville, 2010).

Tycer, Alicia. "Victim. Perpetrator. Bystander: Melancholic Witnessing of Sarah Kane's 4.48 Psychosis." *Theatre Journal* 2008: 60, 1 s. 23-36.

Wagner-Martin, Linda, *The Bell Jar: A Novel of the Fifties* (New York, 1992).

Förkortningar:

SV = *Stjärnvattenfallet*

TBJ = *The Bell Jar*